

ІСТОРИЯ ТА МЕТОДОЛОГИЯ ГЕОГРАФИИ

УДК 911.52: 551.4

Йосип СВИНКО

ВИЩА ВОЛИНСЬКА (КРЕМ'ЯНЕЦЬКА) ГІМНАЗІЯ
ТА ЛІЦЕЙ: РОЗВИТОК ОСВІТИ Й ВИВЧЕННЯ
ПРИРОДИ ВОЛИНИ ТА ПІВНІЧНОГО ПОДІЛЛЯ
ЗА 1805 – 1914 РОКИ

Висвітлено рівень освіти у Крем'янецькій гімназії та ліцеї і значення праць вчених цих навчальних закладів у вивченні природи Волині та Північного Поділля. Викладено короткі відомості про життя і діяльність Т. Чацького, Г. Колонтай, Д. Міклера, В. Бессера, А. Анджейовського, В. Ласкарева.

Ключові слова: Вища Волинська гімназія, Крем'янецький ліцей, В. Бессер, А. Анджейовський, Е. Ейхвальд, В.Д. Ласкарев.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Розвиток освіти і початок систематичного дослідження природи північної частини Поділля та Волині тісно пов'язані з історією Крем'янецької (Волинської) гімназії та ліцею. Саме на початку ХІХ ст., після відкриття у 1805 р. Вищої Волинської гімназії, яка згодом у 1819 р. була реорганізована в ліцей, Крем'янець став визначним центром освіти і науки на заході Російської імперії. Тут працювала низка визначних на той час вчених: Тадеуш Чацький (1765-1813) – відомий польський просвітител, засновник Вищої Волинської гімназії; Гуго Колонтай (1750-1812) – видатний представник польського просвітництва, творець Польської конституції, автор численних політичних праць; Йоахім Левелель (1786-1861) – польський історик-демократ; Діонісій Міклер (1762-1853) – відомий ірландський ботанік та ландшафтний архітектор; Віллібальд Бессер (1784-1842) – видатний ботанік та зоолог; Антон Анджейовський (1785-1869) – український і польський природознавець, вчений-ботанік, художник, письменник; Евзебіум Словацький (1773-1814) – літературознавець, батько Юліуша Словацького; Павло Янковський (1781-1845) – перший бібліотекар гімназії, Крем'янецького ліцею і Київського університету; Іван Александровський (1784-1840) – професор російської мови та словесності; Алоїз Зелінський (1771-1820) – відомий письменник, педагог; Юзеф Пічман (1786-1834) – мистецтвознавець і художник, член Віленської академії мистецтв; та ін. [4].

З ліцеєм співпрацювали і проводили тут наукові дослідження відомі вчені Віленського університету І. Яковицький і Е. Ейхвальд. У другій половині ХІХ ст. в Крем'янці проходив військову службу і готувався до далеких подорожей М.М. Пржевальський. Починаючи з 90-х років ХІХ ст., до 1914 року детальні геологічні дослідження цього краю проводив професор Одеського університету В.Д. Ласкарев.

Формулювання цілей статті. У цій статті ми зупинимось на короткій характеристиці наукового доробку лише вчених природодослідників. Але спочатку хоч у загальних штрихах з'ясуємо історію виникнення та розвитку Кременецької гімназії і

ліцею, згадаємо їх творців.

Виклад основного матеріалу. На початку ХІХ ст., у зв'язку з розробкою в Росії нової системи народної освіти, у 1802 році створюється Міністерство народної освіти, яке розробляє план організації освіти. В західній частині Російської імперії на землях, які після поділів Польщі відійшли до Росії, створюється єдиний навчальний округ на чолі з Віленським університетом. До його складу ввійшли Київ і Київська губернія поряд з іншими губерніями Правобережної України і Білорусі. Попечителем цього округу було призначено князя Чарторийського, а надійним помічником у справі розвитку освіти був поставлений у 1803 році візитатор (інспектор) навчальних закладів Київської, Волинської та Подільської губерній Тадеуш Чацький [5].

Тадеуш Чацький народився 28 серпня 1765 року у м. Порицьк Володимирського повіту Волинської губернії в графській родині. Завдяки заможності він отримав першокласну енциклопедичну освіту. Це дало йому можливість у 1784 році, маючи 19 років, оволодіти першими шаблями кар'єри в чині службовця різноманітних комісій польського сейму. Через 2 роки Чацький від скарбової комісії Речі Посполитої був направлений у Молдавію для переговорів з князем Іспиланті про постачання солі в Польщу, оскільки свої поклади солі були передані у володіння Австрії. Виконуючи це важливе доручення 20-літній Тадеуш заявив себе як здібний, відповідальний і готовий до виконання державних доручень працівник [5]. У 1803 році Олександр І призначає Т. Чацького інспектором шкіл у трьох губерніях – Волинській, Подільській і Київській. За 10 років роботи на цій посаді він добився значних успіхів у відкритті початкових шкіл.

З самого початку своєї роботи на цій посаді він з великим ентузіазмом взявся і за підготовку до відкриття Волинської гімназії в м. Крем'янці. В здійсненні цього задуму йому допоміг видатний представник польського Просвітництва Гуго Колонтай.

Гуго Колонтай народився 1 квітня 1750 року у містечку Великі Дедеркали колишнього

Крем'янецького повіту в сім'ї дрібного шляхтича. Вчився в Краківській Академії і в італійських університетах, де йому було присвоєно вчений ступінь доктора теології. З 1776 року – активний діяч комісії з народної освіти Польщі. Реформує польське шкільництво. Наполегливо працює над створенням нових підручників. У 1782 році його призначають ректором Краківської Академії.

У 1794 році був ув'язнений австрійською владою на 8 років за участь у повстанні під проводом Костюшка. Після виходу на волю переїхав в Росію. У Крем'янці проживав у 1803-1804 роках [4, 8]. Крім занять науковою діяльністю, він активно допомагав Т. Чацькому у підготовці та відкритті Волинської гімназії. Уклав план майбутнього навчального закладу, встановив контакти з багатьма вченими, котрі могли б стати професорами гімназії, обґрунтував своє бачення структур навчальних програм. Він визначив чотири основні факультети закладу: фізико-математичний, гуманітарний, вільних наук, мистецтвознавства. Вже тоді пропонував організувати конкурс осіб на ту чи іншу посаду.

Однак і в Крем'янці Гуго Колонтай своєю непокорю викликав занепокоєння царського самодержавства. У 1807-1808 роках вивезений до Москви, де перебував під наглядом. Згодом переїхав до Варшави. Там 28 лютого 1812 року несподівано помер, проживши лише 62 роки.

Татеуш Чацький, починаючи з 1803 року, взявся за збір коштів на створення гімназії. Він звертається за допомогою до місцевих мешканців – панів, шляхти, духовенства, які охоче виділяють кошти – пожертвування на освіту. Разом з Г. Колонтаєм Т. Чацький добивається затвердження статуту і дозволу на відкриття закладу. На цей час Т. Чацький зібрав значну суму грошей на потреби гімназії. 29 липня 1805 року російський імператор Олександр I видає указ про відкриття Волинської гімназії.

Завдяки зусиллям Т. Чацького і Г. Колонтая Волинська гімназія була чудово обладнана. Фізичні і хімічні прилади були куплені в Парижі та Варшаві. Татеуш Чацький поставив собі за мету придбати унікальну колекцію польського короля Станіслава Августа Понятовського (книги, живопис, нумізматики тощо). І це йому вдалося. У травні 1805 року він закупив у ксьондза Ю. Понятовського, як головного наслідника короля бібліотеку, що складалась з 15680 томів. Крім книг він придбав каталоги, карти, астрономічну обсерваторію та мінералогічні колекції. Велику колекцію мінералів із 6000 зразків подарував гімназії Г. Колонтай. Варто відзначити, що геологія у ХУІІ і ХІХ ст. стала надзвичайно популярною наукою в Європі, а захоплення нею навіть перетворилось в своєрідну моду. Інтерес до геології мав передусім практичний характер, бо розвиток промисловості вимагав корисних копалин, а їхні пошуки й розробка надихали на геологічні

дослідження.

У день відкриття Волинської гімназії її книгозбірня нараховувала 19 тисяч томів [12]. В наступні роки вона поповнювалась книгами від низки благодійників. Окремий військовий відділ бібліотеки склали книги подаровані М.І. Кутузовим. Цікавим і захоплюючим був нумізматичний кабінет, який вміщував 18682 монети, в т.ч. 8000 давньогрецьких і римських монет, величезну колекцію польських медалей. Не менш захоплюючою була колекція мінералів, яка складалась з 7700 одиниць, а згодом вона нараховувала 12348 зразків [5].

Втілюючи в життя спільну мрію про зразковий навчальний заклад, який став би "Малим університетом Волині", Т. Чацький разом з Г. Колонтаєм з особливою ретельністю підбирали викладачів; серед них виділялись професор Краківської академії Юзеф Чех (він був першим директором гімназії), професор-юрист Олександр Міцкевич, старший брат Адама Міцкевича, батько Юліуша Словацького, професор польської літератури Евзебіуш Словацький, видатний польський історик Іоакім Лелевель та ін.

У 1806 р. відомий ірландський ботанік та ландшафтний архітектор Діонісій Міклер створює при гімназії ботанічний сад. Для добору рослин та насіння їздив у Петербург, Данію, Англію, Швецію та Польщу. Дарували колекції дерев, кущів й місцеві любителі природи.

У результаті чотирирічної діяльності Д. Міклер зібрав 1662 екзотичних і 612 видів місцевих рослин. У 20-х роках ХІХ ст. в саду вже нараховувалось 12 тисяч видів рослин.

У центрі саду, площа якого становила тоді 4,5 гектара, було закладено шкільку дерев, трав'янистих рослин, розарій, побудовано три оранжереї, розбито парк відпочинку. Доповненням до цього було дивовижне зібрання звірят і плазунів з королівської колекції.

У 1807 році Д. Міклер створив аптекарський город, де вирощували лікарські рослини, сировину яких відправляли до аптек Галичини і Волині.

Діонісій Міклер одним з перших в Україні розпочав науково обґрунтовану інтродукцію рослин та флористичні дослідження.

Помер Д. Міклер в 1853 році. Його було поховано в Дубно [4].

У 1807 році при Волинській гімназії працювали школи землеробів і механіків, садівників, учительська семінарія, влаштована астрономічна обсерваторія, друкарня, манеж для верхової їзди [8].

В 1809 році на запрошення Т. Чацького до Кременця приїжджає Віллібальд Бессер - видатний ботанік та зоолог. Народився він 7 липня 1784 року в австрійському місті Інсбрук, в родині архітектора. Там закінчив початкову школу. Після смерті батьків переїздить до Львова, де закінчує гімназію, поступає у Львівський університет і здобуває

науковий ступінь доктора медицини. Ще під час навчання в даних закладах цікавився ботанікою. Після їх закінчення разом з професором Шульцсом вивчав рослини Карпат та околиць Кракова.

В Кременці В. Бессер зайняв посади викладача зоології, ботаніки і природничої історії та директора ботанічного саду. Він вдало поєднує ці посади, активно сприяє зростанню кількості оранжерей та теплиць, розширює ботанічний сад до 20 га, будує своєрідну систему регуляції поливу саду. Для садівників споруджує житлові будинки.

В 1810 р. В. Бессер склав і опублікував французькою мовою перший каталог рослин ботанічного саду.

У лютому 1813 року помер засновник Крем'янецької гімназії Тадеуш Чацький, проживши лише 48 років. Але й після його смерті гімназія продовжує розвиватися.

У 1819 році гімназію реорганізовано на ліцей – вищий учбовий навчальний заклад, який підпорядковувався Віленському університету.

Курс навчання у Крем'янецькому ліцеї був десятирічним. Він поділявся на чотири однорічні класи і три дворічні курси. Учбові плани не враховували спеціалізації. Навчання носило загально енциклопедичний характер. В класах вивчалися мови (російська, польська, латинська, німецька, французька, а за бажанням учнів – англійська і грецька), математика, географія, а також чистописання. На курсах продовжувалось вивчення означених мов. Окрім загальноосвітніх дисциплін (алгебра, геометрія, тригонометрія, історія, фізика, ботаніка, мінералогія, хімія тощо), вводилось кілька наук університетського рівня викладання: цивільна архітектура, технологія, вища математика та ін. Обов'язковим вважались богословські предмети. Мова викладання була польською [3]. Поряд із класичною університетською освітою, при ліцеї діяли школи цілеспрямованої професійної підготовки кадрів: механіків, геометрів, землемірів, садівників, хірургії та ветеринарії.

Більшість викладачів, що працювали в гімназії продовжували працювати і в ліцеї.

Природничу складову викладання та наукових досліджень забезпечували В. Бессер і його учень А. Анджейовський, а дещо пізніше професори Віленського університету І. Яковицький та Е. Ейхвальд. Крім цього, серед дослідників цього часу варто назвати таких викладачів Крем'янецького ліцею як Зеновича та Збаржевського, який займався мікроскопічним вивченням викопних організмів, зокрема він описав голки губок, а також форамініфери та серпули.

За період роботи в Крем'янці В. Бессер видав одинадцять каталогів рослин ботанічного саду. За період з 1819 по 1830 р. Він опублікував каталоги насіння рослин, зібраних ним на Волині і Поділлі. За наукові праці, написані ним в м. Крем'янці про природу західного Поділля і Кременецьких гір,

його називали в Європі "батьком флористики".

Хоч В. Бессер відомий насамперед як ботанік, в перших своїх працях він торкається питань геології. В одній зі своїх праць (1820) він зазначає, що на Волині нема ні справжніх гір, ні обширних рівнин, вся вона покрита ланцюгами горбів, що тягнуться в різних напрямках. В околицях Кременця ланцюг таких горбів обмежує північно-східну підвищену частину від північно-західної низинної області і називається Крем'янецькими горами. Вчений вважав, що вони, ймовірно, склали береги островів чи плато, які омивались морем, що було в низині, внаслідок цього вода, що стікала, дуже порізала ці горби. Поділля В. Бессер описує як рівнину порізану глибокими долинами. Крім цього зазначає, що ґрунти Волині переважно глинисті чи піщані, а в околицях Кременця в них часто зустрічаються уламки кременя [10].

В. Бессер був вчителем ще одного відомого природодослідника, викладача Кременецького ліцею – А. Анджейовського, який народився в с. Варковичі Волинської губернії. Середню освіту здобув у Волинській гімназії, а вищу – у Віленському університеті. У 1809 р. А. Анджейовський отримав посаду вчителя малювання в Крем'янецькій гімназії. Одночасно він бере участь в екскурсіях й наукових експедиціях по вивченню флори і рослинності південно-західної частини Росії, що їх організував В. Бессер [1].

Глибокі знання В. Бессера в галузі ботаніки, його пристрасна відданість цій справі покорили молодого дослідника природи і повернули його життя на інший шлях.

У 1815 р. А. Анджейовський залишає роботу вчителя малювання і самовіддано працює в галузі природознавства, офіційно займаючи посаду асистента свого вчителя В. Бессера. З цього часу він починає вивчати геологічну будову південно-західних районів Росії, досліджує викопні й сучасні форми тварин і рослин. Описуючи Волинь, А. Анджейовський виділяє західну частину – осадових порід і східну – область гранітів. Перші його праці надруковані у виданнях Московського товариства природодослідників, зразу привернули до себе увагу науковців, і автор їх у 1823 року був обраний дійсним членом цього товариства.

Згодом основні зусилля А. Анджейовський спрямував на ботаніку та зоологію, тому він відомий нині в першу чергу як ботанік. Протягом двадцяти років (з 1814 р. по 1834 р.) дослідник невтомно і плідно працював над вивченням флори Волинської, Подільської, Київської, Катеринославської і Херсонської губерній.

Зібрані під час експедицій і старанно описані рослини А. Анджейовський оформляє в документальний гербарій. Результати його наукової діяльності як ботаніка за час перебування в Крем'янці відбиті в шести працях, написаних польською мовою і виданих у Вільно й Варшаві. Частину з них пізніше було перекладено на

російську мову і надруковано в російській періодичній літературі.

Авторитет А. Анджейовського як природодослідника зростав, і в 1818 році його було призначено на посаду викладача ботаніки і зоології у Волинській гімназії. До 1834 року він продовжував працювати в Крем'янці, поєднуючи педагогічну і наукову роботу і не пориваючи зв'язків із своїм учителем і другом В. Бессером.

В. Бессер в 1821 році склав екзамен у Віленському університеті на звання російського доктора медицини, після чого займався практичним лікуванням, надавав безкоштовну допомогу хворим крем'янчанам.

У 20-х роках XIX ст. лицей досягає найбільшого злету за весь період свого існування. Він славився своїм дивовижним парком, що нараховував понад 12 тис. видів рослин, а гербарій рослин, зібраних В. Бессером на Волині та Поділлі – 54000 екземплярів (ще й до нині він зберігається в Інституті ботаніки НАН України). Колекція мінералів нараховувала понад 12 тис. зразків, а бібліотека мала понад 50 тис. томів книг, серед них 1500 інкунабул.

В період з 1828 по 1832 роки з'являється низка наукових праць з геології Волині і Поділля. В цей час друкувалося по декілька великих робіт в рік. В першу чергу це роботи вчених Віленського університету, якому був підпорядкований Крем'янецький лицей, І. Яковицького і Е. Ейхвальда.

І. Яковицький детально описує геологічні особливості Крем'янця, Почаєва, Залісців, Вишнівця, Жуківців. Варто зазначити, що науковий доробок вченого не було належно оцінено [7].

Справа в тому, що в це же час дану територію досліджував Е. Ейхвальд. Маршрути обох вчених практично співпадали, до того ж був однаковим порядок опису місць. Через це склалося враження, що Яковицький більшу частину праці, яка вийшла у світ пізніше, ніж робота Е. Ейхвальда, просто перейняв у останнього. Проте слід згадати, що перші статті вченого вийшли все-таки раніше, ніж праця Е. Ейхвальда, і співпадання пояснюється одночасністю подорожей. Можна сказати, що І. Яковицький лише в деяких питаннях йшов за авторитетом Е. Ейхвальда, приймав його висновок. Зрештою Феофілактов, порівнюючи праці обох вчених, дійшов до висновку, що у І. Яковицького описи кристалічних порід, технічні відомості та ін. є більш цінними [10].

Е. Ейхвальд в своїх працях вперше виділив третинні відклади, а також описав наявні в них скам'янілості. За багатством фауни він прирівнює відклади Волино-Поділля до шарів Лондона та Парижа. На даній території він виділяє такі третинні відклади: гончарна глина, зернистий морський вапняк, що перешаровується з пісками, які містять лігніт, пісковики, піщанисті та серпулові вапняки. Його описи відзначаються

великою детальністю. Тривалий час це були єдині відомості про геологію цього регіону. До палеонтологічного матеріалу, що був тут зібраний, Е. Ейхвальд неодноразово повертався. Зокрема, в "Спеціальній зоології" (1829), "Палеонтології Росії" (1860-69), де із 3396 описаних видів безхребетних 322 було знайдено на Волино-Поділлі. Завдяки роботам цього вченого відслонення на Волино-Поділлі стали одними з найвідоміших об'єктів для порівняння міоценової фауни і інших країн. Варто зазначити, що більшу і кращу частину описаних скам'янілостей, Е. Ейхвальд взяв з колекцій Кременецького лицю, яка була зібрана його попередниками В. Бессером і А. Анджейовським. На жаль, сьогодні її доля невідома. Можливо її було перевезено у Київ, як і бібліотеку, гербарії, живі рослини, а можливо розібрано та знищено. Цілком ймовірно, що ще до закриття лицю в 1828 році колекцію скам'янілостей, так само, як і нумізматичну (вона налічувала 19 тис. екземплярів) перевезли до Віленського університету, а згодом у 1834 року – до Києва. Невідомо також куди поділася велика і цінна колекція мінералів, що була придбана для Волинської гімназії Т. Чацьким і Г. Колонтаєм.

У 1833-34 роках Крем'янецький лицей як єдиний вищий навчальний заклад не лише на Волині та Поділлі, але й у всій південно-західній частині Російської імперії був переведений до Києва, причому зберіг своє майно, особовий склад та учнів і на його базі створено університет Святого Володимира.

У 1834 році В. Бессера призначено ординарним професором ботаніки Київського університету, в якому він очолив кафедру ботаніки. В 1841 році він повернувся до Крем'янця, у 1842 році важко захворів і помер. Його поховано на Крем'янецькому цвинтарі.

А. Анджейовський у 1834 році був запрошений на посаду ад'ютанта по кафедрі зоології при Київському університеті. Працюючи тут він не припиняє досліджувати флору південно-західних губерній Росії, поповнює свої гербарії новими цікавими знахідками і передає в науковий фонд університету на 9000 аркушах.

У 1839 році А. Анджейовський займає посаду професора природничих наук у Ніженському лицейі, а в 1841 році залишає педагогічну роботу і віддає свої сили науково-дослідній роботі. З Ніжина він переїжджає в Білу Церкву, а пізніше у Ставище. Помер А. Анджейовський у м. Ставище у 1869 році [1].

Після переведення лицю до Києва слава м. Кременця як визначного навчального і наукового центру на тривалий час померкла.

Лише в кінці XIX – на початку XX ст. значний внесок у вивчення геологічної будови Волині та Поділля зробив професор Одеського університету Володимир Дмитрович Ласкарев. Низка його висновків, обґрунтованих великим фактичним

матеріалом, зберегла свою цінність до нашого часу.

В.Д. Ласкарев народився 9.07.1868 року в с. Бірючі Воронежської області. У 1892 році закінчив Новоросійський університет в Одесі, в якому працював до 1920 року. З 1905 року - магістр мінералогії та геології, професор - з 1914 року. У 1920 році виїхав до Греції, пізніше жив і працював у Югославії, проводив геологічні дослідження балканських країн. Член Сербської АН та мистецтв [2].

У 1901-1907 роках за завданням Геологічного комітету В.Д. Ласкарев проводив геологічні і геоморфологічні дослідження у Подільській та Волинській губерніях, на основі яких складено 17-й аркуш Загальної геологічної карти Європейської Росії (1914).

Крім окремих наукових статей результати його наукових досліджень ґрунтовно викладені у монографії [7]. У цій праці він подає детальний опис ряду відслонень гірських порід на околицях Крем'яця, Старого Почаєва, Вишнівця, Шумська, Ланівців та ін. Особливо детально він описує неогенові відклади, обґрунтовує свої висновки викопною фауною, що міститься у них. Біля с. Буглів він виділяє окремий буглівський горизонт у відкладах нижнього сармату. Вперше детально пошарово описує Яр Жаб'як з багатою фауною в неогенових відкладах. В наш час цей яр оголошено

цінною геологічною пам'яткою місцевого значення [11].

В.Д. Ласкарев вперше детально описує геоморфологію Почаївського, Мізочського плато, Кременецьких гір, долини річок Ікви, Горині та ін. Він доказав першорядну роль літотамнієвих водоростей в утворенні подільських товтрів. Висловив припущення, що рівнина Малого Полісся має ерозійне походження, що вона утворилась шляхом бокової ерозії великої ріки. Цієї точки зору, лише з деякими поправками, притримувався і О.М. Маринич [9].

Низку цікавих припущень В.Д. Ласкарев висловив з тектоніки Поділля і Волині. Зокрема, він детально описав виходи на поверхню девонських відкладів біля с. Повча на Волинській височині, вказавши на наявність тут флексурно-скидової дислокації та ін.

Висновки. Отже, значення праць викладачів-природодослідників Крем'янецької гімназії, ліцею і Віленського університету полягає в тому, що вони започаткували системне вивчення природи Волині та Поділля, зібрали велику кількість фактичного матеріалу (гербаріїв рослин, викопної фауни), провели перші описи гірських порід тощо.

Наступні покоління вчених-біологів та геологів доповнили і деталізували ці відомості, довівши їх до сучасного рівня.

Література:

1. Вітчизняні ботаніки. Видання друге. –Київ: Радянська школа, 1969. –С. 21023.
2. Географічна енциклопедія України. –Київ: Українська Радянська Енциклопедія, Т. 2., 1990 –С. 260.
3. Дем'яненко Н. Сутність і зміст ліцейної освіти в Україні (історичний аспект) / Н. Дем'яненко // Міжнародна наукова конференція, присвячена 365-річчю відкриття в Кременці філії Києво-Могилянської колегії. –Кременець, -С. 13-18.
4. Кравець Л. Історія Кременецького ліцею в біографіях його викладачів / Л.Кравець, Л.Врочинська // Міжнародна наукова конференція, присвячена 365-річчю відкриття в Кременці філії Києво-Могилянської колегії. – Кременець, - С. 175-180.
5. Кравчук Л. Культурно освітня діяльність Т. Чацького на Волині / Кравчук Л. // Міжнародна наукова конференція, присвячена 365-річчю відкриття в Кременці філії Києво-Могилянської колегії. –Кременець, - С. 161-166.
6. Кудрин Л.Н. Стратиграфия, фации и экологический анализ фауны палеогеновых и неогеновых отложений Предкарпатья /Л.Н. Кудрин –Изд-во Львовського ун-та, 1966. – 174 с.
7. Ласкарев В.Д. Геологические исследования в юго-западной России / В.Д.Ласкарев //17-й лист Общей геологической карты Европейской России. Труды Геол. Ком., 77, 1914.
8. Ломакович А. Освіта в Кременці: традиції та перспективи / А.Ломакович // Місто Кременець в історії освіти, науки і культури. Міжнародна наукова конференція, присвячена 365-річчю відкриття в Кременці філії Києво-Могилянської колегії. –Кременець, - С. 3-6.
9. Маринич А.М. Геоморфология Южного Полесья / А.М. Маринич – Изд-во Киевского ун-та, 1963. – 251 с.
10. Свинко Й. Значення праць вчених Кременецького ліцею та Віленського університету у вивченні геологічної будови Волині і Поділля та загальному розвитку геологічної науки / Й. Свинко Й., О.Волік // Міжнародна наукова конференція, присвячена 365-річчю відкриття в Кременці філії Києво-Могилянської колегії. –Кременець, -С. 139-141.
11. Свинко Й.М. Нарис про природу Тернопільської області: геологічне минуле, сучасний стан / Й.М. Свинко – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 192 с.
12. Семенюк Б. До питання про Єзуїтський колегіум / Б.Семенюк – Міжнародна наукова конференція, присвячена 365-річчю відкриття в Кременці філії Києво-Могилянської колегії. – Кременець. – С. 127 – 130.

Резюме:

И. Свинко. ВЫСШАЯ ВОЛЫНСКАЯ (КРЕМЕНЕЦКАЯ) ГИМНАЗИЯ И ЛИЦЕЙ: РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЕ ПРИРОДЫ ВОЛЫНИ И СЕВЕРНОГО ПОДОЛЬЯ ЗА 1805-1914 ГГ.

Освещены уровень образования в Кременецкой гимназии и лицее и значение работ ученых этих учебных заведений в изучении природы Волыни и Северного Подолья. Изложены краткие сведения о жизни и деятельности Т. Чацкого, Г. Колонтая, Д. Миклера, В. Бессера, А. Анджеевского, В. Ласкарева.

Ключевые слова: Высшая Волынская гимназия, Кременецкий лицей, Д. Миклер, В. Бессер, А. Анджеевский, Э. Эйхвальд, В. Ласкарев.

Summary:

I. Svinko. GRADUATE VOLYN (KREMENETS), COLLEGE AND COLLEGE: THE DEVELOPMENT OF EDUCATION AND THE STUDY OF NATURE AND NORTH VOLYN PODOL FOR 1805-1914 HS.

Highlighted the level of education in high school and high school Kremenetsky and significance of the scientists of these institutions to examine the nature of Volhynia and Podolia North. Presented a summary of the life and work of T. Chatskogo, G. Kolontaya, J. Mickler, B. Besser, A. Andzheyovskogo, V. Laskareva.

Keywords: Higher Volyn gymnasium, Kremenets Lyceum, J. Mickler, B. Besser, A. Andzheyovsky, E. Eichwald, B. Laskar.

Рецензент: проф. Царик Л.П.

Надійшла 4.03.2011р.

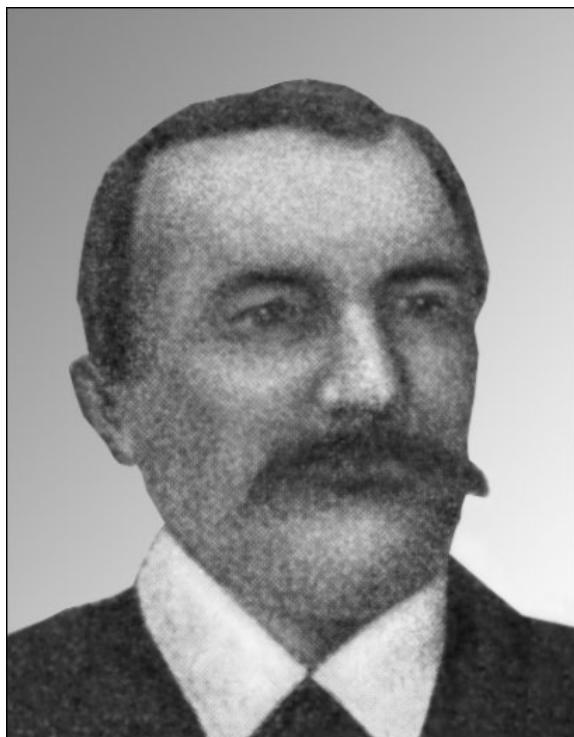
УДК 911.52: 551.4

Петро ЦАРИК, Любомир ЦАРИК

ІВАН ВЕРХРАТСЬКИЙ –ВЧЕНИЙ-ЕНЦИКЛОПЕДИСТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РІВНЯ (до165-ї річниці від дня народження)

Розглянуто основні біографічні дані, етапи та напрямки наукової діяльності Івана Верхратського, опубліковані ним праці з природознавства, ботаніки і зоології, геології, природничої термінології, мовознавства, етнографії, антропології, роль вченого у діяльності Наукового товариства імені Шевченка у Львові, його математико-природничо-лікарської секції

Ключові слова: Іван Верхратський ,біографічні дані, етапи наукової діяльності, вклад у розвиток освіти, науки і культури.

(26.04.1846—29.11.1919)

Член Філологічної комісії Краківської Академії наук (1878 р.), член Орнітологічного товариства у Відні (1895 р.), голова математико-природничо-лікарської секції НТШ (1893-1912), Дійсний член НТШ у Львові з 1899 року

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Звернення до науково-педагогічної і публіцистичної спадщини І. Верхратського спричинене важливістю його наукових вкладу в історію українського національно-культурного відродження. Іван Верхратський увійшов в історію національної культури як особистість, яка віддано служила справі утвердження української літературної мови, її наукового та публіцистичного стилів. Ним зроблений помітний вклад у термінологію, лексикографію і діалектологію, шкільну справу.

Науково-педагогічна діяльність Івана Верхратського є прикладом самовідданого безкорисливого служіння інтересам України, становлення української нації в її тривалому історичному прагненні до здобуття рівноправного місця серед цивілізованих народів Європи та світу. Впродовж багатьох десятиліть відсутності української незалежної держави НТШ було єдиною всеукраїнською інституцією, що поставила наукові дослідження на службу поневоленому народові і стала за короткий проміжок часу першою нетитулованою новітньою академією наук України. Наукова і просвітницька діяльність Івана Верхратського в роботі НТШ теж є предметом даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науково-педагогічна діяльність Івана Верхратського в Науковому Товаристві імені Шевченка у Львові була предметом вивчення багатьох науковців. Зокрема І.Д. Головацький (2003), М. Хомляк (2003), Н.Парасин (2004), М.Г.Железняк (2005) розкрили різні сторони його діяльності. У 1996 році у Тернополі проведена Всеукраїнська наукова конференція, посвячена 150-річчю від дня народження І.Верхратського, в матеріалах якої детально висвітлено його науково-педагогічний